

umjetnost u friulima i julijskoj krajini 1900-1950.

trst 1982.

**tonko
maroević**

I u vrijeme najveće konjunktive masovnih odlazaka u Trst naša je javnost slabo shvatila činjenicu kako je Trst značajno kulturno središte. Sada kad se broj naših putnika namjernika jamačno smanjio, možda ćemo postati svjesniji njegova kulturnog profila. Onima koji se zateknu u Trstu iz bilo kojih razloga predlažemo da poslušaju i jetki savjet Veselka Tenžere te se odadu kulturnim užicima, budući da se na njih ne plaća carina. Velika izložba »Umjetnost u Friulima i Julijskoj krajini 1900—1950«, nedavno postavljena u zgradi Stazione Marittima, na samoj obali vrlo blizu kolodvora, pokazuje da je Trst veoma aktivan na likovno-izlagačkom području, a može se poh-

valiti i širinom i dubokim kontinuitetom različitih kulturnih djelatnosti.

S više od tri stotine izložaka obuhvaćeni su najuspjeliji i najkarakterističniji predstavnici slikarstva, kiparstva, medaljerstva, grafike, plakata i arhitekture, djelatni u samom gradu i u mjestima okolne pokrajine u tijeku prve polovice stoljeća (uz nekoliko starijih i novijih iznimaka). Budući da je riječ o razdoblju velikih stilskih oscilacija, mijena i preplitanja, razumljivo je da nalazimo radove u rasponu od akademizma do futurizma ili od nadrealizma do apstrakcije, a budući da je riječ o svojevrsnoj »perifernoj regiji«, jasno je

da nalazimo i vrlo neodređenih pojava, neodlučnih prijanjanja uz snažnije uzore i autoritete i sasvim miješanih poetičkih opredjeljenja. Međutim, navedena nas epoha mora posebno zanimati (jer se današnjica na nju neposredno nadovezuje), a rečeno područje također nas ne može ostaviti ravnodušnim (jer u njemu nalazimo isti »strukturalni model« djelatan i u našoj sredini). To više što smo susjedski povezani, s mogućnostima međusobnih utjecaja i ugledanja i s povijesnom fluktuacijom stanovništva, pa i nekih stvaralačkih osobnosti. Osim toga, među imenima izlagača pristranom će posjetiocu iz naših krajeva upasti u oči razna prezimena poput Marussig i Marchig, Crali i Orel, Devetta i Music, Zaninovich, Dudovich i Metlikovitz, da i ne govorimo o Pilonu, Černigoju i Spacalu koji su već zauzeli odgovarajuće mjesto (i) u slovenskoj likovnoj povijesti. Znatizeljniji će još ustanoviti kako je poneki autor rođen u Splitu, Omišu ili Igalu, a pogotovo u kakvu istarskom gradu. Fotografija »Slovenskog doma« arhitekta Maksa Fabianija podsjetit će nas bolne epizode fašističkog paljenja i uništavanja.

Naravno, nije samo kuriozitet nego je i sociološki indikativno što pripadnici slavenskih naroda također postupno dolaze na kulturnu scenu. Ipak, pola stoljeća umjetnosti u Trstu i okolici mora nas privući i preko uskih i egoističnih nacionalnih aspekata. Tako u slikarstvu možemo pratiti putanju od virtuoznog iluzionizma Eugenija Scomparinija i impresionističke palete Umberta Verude do oporih reduciranih pejzaža Zorana Antonija Musica (inače zagrebačkog, Babičeva đaka) i temperamentnih kolorističkih kompozicija Afra Basaldelle. Glavne međupostaje u tom »rastvaranju forme« predstavljali bi secesijski ugođaji Gina Parina, »Art déco« Vita Timmela, »novecentizam«, odnosno vraćanje redu i prirodnom motivu Piera Marussiga, zatim — tridesetih godina — sim-

bolizam Vittorija Bolaffija, uznemirena i izokrenuta slikovitost Artura Nathana i nadrealistički počeci Leonore Fini, a — četrdesetih i ranih pedesetih godina — programatski (čak s izrazitim socijalističkim predznakom) realizam Armanda Pizzinata i Giusepea Zigaina. Između njih su brojni, više ili manje vješti, portretisti i pejzažisti, marinisti i žanr-slikari, s morfologijom negdje između postimpresionizma i ekspresionizma sa, razumljivo, nejednakim osobnim udjelima. Nekoliko portreta tršćanskog književnika Itala Sveva, rođonačelnika psihološkog romana i psihoanalitičke orijentacije u talijanskoj prozi, podsjetit će nas kako iza intimističkog privida stoje mogućnosti složenije interpretacije pojave, a takvoj klimi i auri dugujemo nekoliko djela izrazito nadstvarnih, oniričkih i »začudnih« karakteristika.

U kiparstvu se naročito ističu radovi Marcella Mascherinija i Mirka Basaldelle, dvaju protagonista poslijeratne obnove talijanske skulpture, nakon prevladavajućeg klasicizma, a u smjeru otvaranja prema izvanevropskim civilizacijama (totemi, maske), odnosno upotrebe izražajne sirovosti materijala.

Odio plakata svakako je jedna od »najeuropejskijih« i vrijednosno najviših dionica izložbe, s dominantnim figurama već spomenutih Marcella Dudovicha i Leopolda Metlikovitz, njegov učitelja. Oni su u jakom prometnom središtu i merkantilnom ambijentu, kakav je bio Trst na početku stoljeća, našli posebno zahvalnu i primjerenu narudžbu, a znali su osluhnuti i tada najrecentnije srednjoevropske likovne poticaje i primijeniti ih sa, rekli bismo, južnjačkom izravnošću, čistoćom i mjerom.

I u arhitekturi udio je Trsta neizmerno velik i značajan u talijanskim okvirima. Blizina Beča pogodovala je difuziji modernizma i

smjelog dekorativnog stila Wagnerove škole, a također i nešto kasnijeg funkcionalizma sjevernoeuropske provenijencije. Zanimljivo je da se još u okrilju »rasističke« arhitekture, i to pri oficijnim narudžbama tzv. »liktorskih« palača, javljaju stroga puristička rješenja jednoga Umberta Nordija, Ernesta Rogersa ili Giusepea Pagana Poggatchinigga.

Da zaključimo: u pola stoljeća obuhvaćenih izložbom Trst je u nekoliko navrata mijenjao svoj politički status i uglavnom gubio na svojem ekonomskom značenju, ali je u stvaralaštvu umio zadržati neke prednosti i povlastice svojega graničnog civilizacijskog položaja i pokazati i dokazati živost prelamanja raznih kulturnih i kreativnih izazova. Dobro organizirana i po sekcijama razgovijetno artikulirana izložba može poslužiti i nama kao poticaj ili barem kao »buba u uho« da se prisjetimo kako pomalo istječe novih pola vijeka otkako je bila postavljena izložba »Pola vijeka hrvatske umjetnosti«.